

วิธีการของพระพุทธเจ้า

พระมหาพรชัย สิริวิโร, ดร.*

บทคัดย่อ

บทความนี้ผู้เขียนได้เขียนขึ้นเพื่อหาเหตุผลแย้งข้อยืนยันที่มีผู้กล่าวว่า การสอนพุทธศาสนาไม่ควรใช้วิธีการทางปรัชญามาสอน เพราะว่าพุทธศาสนามีวิธีการสอนเป็นของตนเองซึ่งเรียกว่า กระบวนการใช้การแก้ปัญหาเป็นฐาน (Problem solving-based approach) นั่นคือ การใช้วิธีการของอริยสัจ ๔ ที่มีหลักการว่า ทุกข์มีสาเหตุมาจากสมุทัย ถ้าอยากจะแก้ทุกข์ต้องกลับไปเริ่มแก้ที่สมุทัย ในเรื่องนี้ ผู้กล่าวอ้างได้กล่าวว่า การใช้วิธีการของปรัชญามาสอนพุทธศาสนาทำให้ผลที่ได้ไม่ตรงกัน คือ เรียนพุทธศาสนาแต่ได้พุทธปรัชญาแทน ในบทความนี้ ผู้เขียนต้องการอธิบายวิธีการของพระพุทธเจ้าเพื่อแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ใช้วิธีการซึ่งผู้เขียนเรียกว่า วิธีการทางปรัชญามาสอนนานแล้ว เช่น วิธีการในเทววิชสุตรแห่งที่ฌนิกายเป็นต้น และวิธีการที่ผู้เขียนเรียกว่าวิธีการทางปรัชญาจะเป็นวิธีการของพุทธศาสนาหรือไม่ ผู้เขียนคิดว่า มันไม่สำคัญ แต่ที่ผู้เขื่อนนำมาแสดงให้เห็นในบทความนี้เพื่อต้องการแสดงให้เห็นว่า การด่วนสรุปโดยไม่เข้าใจวิธีการของพระพุทธเจ้าอย่างชัดเจนจะทำให้เกิดความเข้าใจผิดและเมื่อเข้าใจผิดแล้วจะทำให้ยากต่อการพัฒนากระบวนการคิดและพัฒนาทางวิชาการ

๑.ข้อถกเถียงว่าด้วยวิธีการ

ในเบื้องต้นนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอวิธีการสอนแบบ Problem solving-based approach ซึ่งเชื่อว่าเป็นวิธีการสอนของพุทธศาสนาหลังจากนั้นจะนำวิธีการของพุทธเจ้าตอบปัญหาในเทววิชสุตรมาร่วมพิจารณาเพื่อตอบคำถาม การสอนโดยใช้กระบวนการแก้ปัญหาเป็นฐานเชื่อกันว่าเป็นกระบวนการที่ได้มาจากอริยสัจสี่^๑ ในกระบวนการนี้เริ่มด้วย ๑) การกำหนดทุกข์ ทุกข์มีความหมายกว้าง กล่าวคือ ทุกข์อาจจะหมายถึงปัญหาซึ่งเป็นสภาพปรากฏทางสังคมไปจนถึงความไม่เที่ยงแท้ของชาติ ชรา มรณะ หรือถ้าจะมองให้แคบเข้ามาใกล้คน ทุกข์ยังหมายถึงการสมหวังในสิ่งปรารถนาก็ได้ หรือถ้ามองให้กว้างออกไป ทุกข์หมายถึงชั้น ๕ อุปาทานชั้น ๕ เป็นต้น ๒) การกำหนดเหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุหลักในเรื่องนี้คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา ทั้งหมดนี้หมายถึงความอยาก แต่เป็นความอยากที่มีวัตถุต่างกัน ๓) การกำหนดความดับทุกข์ ประเด็นนี้หมายถึง

* อาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย ออยุธยา

^๑ วินย. ๔/๑๔/๑๘

เอาการดับทุกข์ข้างต้น และ ๔) การกำหนดหนทางที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ในเรื่องนี้ ทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาหรือถ้าจะสรุปลงไปให้แคบเข้าเพื่อง่ายต่อการเข้าใจคือ เรื่องศีล เรื่องสมาธิและเรื่องปัญญา

กระบวนการสอนด้วยการใช้การแก้ปัญหาเป็นฐานจะเริ่มจากข้อที่หนึ่งคือ การกำหนดตัวปัญหาหรือการกำหนดตัวทุกข์ให้ชัดเจนว่า อะไรคือปัญหาหรืออะไรคือทุกข์ในเรื่องนี้ ขั้นตอนนี้สำคัญเพราะว่า การสามารถกำหนดขั้นนี้ได้อย่างชัดเจนจะทำให้ค้นพบขั้นต่อไป ถ้าไม่สามารถกำหนดขั้นนี้ได้อย่างชัดเจนก็จะไม่สามารถกำหนดขั้นต่อไปได้ อุปมาเหมือนกับการจัดการกับเข็มทิศให้ได้ก่อนแล้วจึงจะสามารถเดินไปข้างหน้าได้อย่างถูกต้อง ในเรื่องนี้มีประเด็นที่น่าจะนำมาพิจารณาร่วมคือ ในการศึกษาปรัชญา มีวิธีการหนึ่งที่เรียกว่าธรรมชาติของการตั้งคำถามและคำตอบ (Nature of question and answer) มีข้ออธิบายว่า การตั้งคำถามถือว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในกระบวนการศึกษาปรัชญา การที่ผู้ศึกษาจะค้นพบความจริงใด การเป็นผู้สามารถตั้งคำถามได้อย่างชัดเจนจะทำให้ได้ความจริงที่ตรงกัน นั่นก็หมายความว่า ตัวคำถามจะเป็นตัวกำหนดคำตอบ การจะได้คำตอบที่ถูก ตัวคำถามจะต้องชัดเจน ถ้าจะกล่าวอีกในมุมหนึ่ง คือ คำตอบถูกกำหนดไว้แล้วในคำถาม ดังนั้น ผู้ตั้งคำถามจะต้องหาความชัดเจนในการตั้งคำถามให้ได้ เช่น มิโตะอยู่ตัวหนึ่งตั้งอยู่ในห้องเรียน ถ้าจะมีผู้ตั้งคำถามว่า ทำไมโตะจึงไม่เป็นคน หรือ โตะคือคนหรือ การตั้งคำถามเช่นนี้ทำให้เห็นว่า เป็นการตั้งคำถามที่ไม่ถูก เพราะโตะคือโตะ โตะไม่ใช่คนและไม่มีวันเป็นคนได้ ถ้าจะถามว่า โตะนี้มีสสารอะไร การตั้งคำถามอย่างนี้จึงจะเป็นการตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่คำตอบที่ถูกต้อง ถ้าจะพิจารณาตัวอย่างนี้จะเห็นว่า การรู้จักตั้งคำถามให้ถูกต้องย่อมจะสามารถเป็นหนทางให้ได้คำตอบที่ถูกต้องด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ ถ้าว่าโดยธรรมชาติของการศึกษาปรัชญา การศึกษาจะเริ่มจากคำถามก่อนเสมอ จะไม่มีการเอาคำตอบมากำหนดถามโดยเด็ดขาด ถ้าหากจะมี ผู้เขียนยังไม่มองไม่ออกว่า มันจะมีลักษณะอย่างไร เมื่อมาถึงตรงนี้ จึงพบว่าการทำเช่นนี้ในการศึกษาปรัชญาหาได้ต่างจากการกำหนดขั้นของปัญหาหรือทุกข์ซึ่งปรากฏอยู่ในอริสัจจข้อแรก คนที่จะกำหนดปัญหาหรือทุกข์ต้องรู้ว่า ธรรมชาติของปัญหาหรือทุกข์คืออะไร การตั้งคำถามเช่นไรจึงจะเป็นหนทางในการกำหนดขั้นนี้ได้ เมื่อกำหนดขั้นแรกได้แล้ว ต่อมาต้องกำหนดขั้นที่สองคือสาเหตุของปัญหาคือทุกข์ ในเรื่องนี้ การรู้ว่าปัญหาหรือทุกข์คืออะไรถือว่ามีความสำคัญยิ่ง เพราะว่าถ้าไม่รู้ขั้นที่สองก็จะไม่สามารถกำหนดได้ เปรียบเช่นการตั้งคำถามในปรัชญาถ้าตั้งคำถามไม่ถูก คำตอบที่ได้ย่อมไม่ถูกต้องด้วย ดังนั้น ความจำเป็นขั้นแรกจึงถือว่า เป็นตัวกำหนดขั้นที่สองคือสาเหตุของปัญหาหรือทุกข์ เมื่อผู้กำหนดสามารถกำหนดสาเหตุของปัญหาหรือทุกข์ได้แล้ว ขั้นที่สามคือขั้นของการกำหนดแก้ปัญหาหรือทุกข์ ในขั้นนี้ก็แตกต่างกับขั้นที่หนึ่งกับขั้นที่สอง และต่อมาขั้นที่สี่คือขั้นของการกำหนดหนทางที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือทุกข์ ขั้นนี้หากมองจากความเกี่ยวเนื่องเฉพาะขั้นที่สามกับขั้นที่สี่ย่อมจะไม่ซับซ้อนมากนัก แต่ถ้ามองจากกระบวนการแล้วจะเห็นว่ามันซับซ้อนเพราะมันมีความเกี่ยวเนื่องมาตั้งแต่ขั้นแรกๆ

กระบวนการสอนพุทธศาสนาโดยใช้กระบวนการแก้ปัญหาเป็นฐานนี้แหละที่มีผู้ยืนยันว่าเป็นกระบวนการของการเรียนพุทธศาสนาที่แท้จริงไม่ใช่การไปใช้กระบวนการของพุทธปรัชญา เมื่อเราได้เห็นกระบวนการของอริสจัสที่ถือว่าเป็นกระบวนการสอนของพุทธศาสนาแล้วต่อไปผู้เขียนจะได้แสดงตัวอย่างแห่งวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้ใช้ในการตอบปัญหาที่ปรากฏในเทววิขสูตรแล้วจะวิเคราะห์ให้เห็นว่า วิธีการในเทววิขสูตรไม่ได้ต่างไปจากกระบวนการของอริสจัสแต่ประการใด

ในสูตรนี้มีเรื่องราว ในคราวครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังแคว้นโกศลพร้อมกับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป และประทับอยู่ ณ อัมพวัน ใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ด้านเหนือของหมู่บ้านสากถะ ในหมู่บ้านนี้มีพวกพ่อค้าวานิชมาอาศัยกันอยู่มาก พวกพราหมณ์มหาศาล พราหมณ์ผู้คงแก่เรียนมีลูกศิษย์มากมายก็มาอาศัยอยู่ด้วยเช่นกัน มีข้อถกเถียงเกิดขึ้นในท่ามกลางมาณพสองคนคือ วาเสฏฐะและภารัทวาชเกี่ยวกับการที่ทั้งสองคนต่างอ้างว่าอาจารย์ของตนเท่านั้นรู้ทางไปสู่การอยู่ร่วมกับพระพรหมและไม่สามารถหาข้อยุติว่าอาจารย์ของใครคือคนที่สามารถ จึงตัดสินใจไปขอความช่วยเหลือจากพระพุทธเจ้า สาเหตุที่ตัดสินใจไปขอความช่วยเหลือทั้งๆที่พวกพราหมณ์กับพระพุทธเจ้าอยู่คนละขั้วกันเนื่องด้วยกิตติศัพท์ชื่อเสียงเกี่ยวกับความรู้ของพระพุทธเจ้า

เมื่อรายงานปัญหาของตนเองให้พระพุทธเจ้าได้ทราบแล้ว พระพุทธเจ้าแทนที่จะตอบปัญหาให้ทั้งสองมาณพทันทีกลับไปตั้งคำถามแก่อ้างที่บรรดาพราหมณ์ซึ่งเป็นอาจารย์แต่ละรุ่นของมาณพทั้งสองใช้อ้างในการได้มาซึ่งความรู้ เช่นว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “วาเสฏฐะ เธอกล่าวว่า ทางเหล่านั้นนำออกได้หรือ” เขาตอบว่า “ท่านพระโคตม ข้าพระองค์กล่าวว่านำออกได้” พระองค์ได้ตรัสถามเพื่อยืนยันอีกครั้ง แล้วพระองค์ก็ตรัสถามว่า “วาเสฏฐะ บรรดาพราหมณ์ อาจารย์ของพราหมณ์ ปาจารย์ของอาจารย์ผู้ได้ไตรเพท มีสักคนไหมที่เคยเห็นพรหมซึ่งพอจะอ้างเป็นพยานได้” มาณพตอบว่า “ไม่มีเลย ท่านพระโคตม” ต่อมาพระองค์ได้ตรัสถามต่อไปอีกว่า “พวกฤาษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพราหมณ์ผู้ได้ไตรเพท เช่น ฤาษีอฏฐกะ เป็นต้น เคยเห็นและเป็นพยานได้ไหม” มาณพตอบเหมือนเดิมว่า “ไม่มี” พระองค์จึงทรงสรุปว่า เมื่อไม่มี ก็ไม่สามารถยืนยันได้ว่า คนเหล่านั้น รู้จักทางไปสู่พระพรหมจริง ต่อมาพระองค์แสดงเหตุผลอีกว่า เมื่อคนเหล่านั้น ไม่เคยเห็น ไม่รู้ แล้วมากล่าวว่ารู้และเห็นจะเป็นจริงได้อย่างไร ในเรื่องนี้พระองค์ยกตัวอย่างประกอบ ๓ ตัวอย่างคือ ๑) เรื่องของคนที่รักผู้หญิงงาม แต่ไม่รู้ว่าเป็นใคร เป็นลูกใคร อยู่บ้านไหน ความรักของคนนั้นย่อมไม่สามารถถือเป็นจริงได้ ๒) เรื่องของคนที่ทำบันไดตรงหนทางสี่แพร่งเพื่อขึ้นปราสาท แต่ไม่รู้ว่าเป็นปราสาทอยู่ที่ไหน ๓) คนที่อยากข้ามฝั่งแม่น้ำอจิรวดี แต่ไม่ข้าม ทำการเรียกให้ฝั่งอีกข้างของแม่น้ำมาหาตน ตัวอย่างทั้งสามนี้ พระพุทธเจ้าใช้เป็นเหตุผลเพื่อนำไปสู่การ

^๒ ที.สี. ๙/๕๑๘-๕๕๙/๒๓๐-๒๔๗

อธิบายวิธีการที่พวกพราหมณ์ซึ่งเป็นอาจารย์ของมาณพทั้งสองใช้เป็นข้อยืนยันว่าตนเองรู้ทางไปสู่พระพรหม เมื่อการอ้างของพวกพราหมณ์ไม่ได้มีความแตกต่างจากสามตัวอย่างที่ยกมา ผลสรุปก็ไม่ต่างกัน

ถ้าจะมีคำถามว่า ทำไมพวกพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นจึงไม่สามารถรู้ทางไปสู่พระพรหมได้ ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าได้ให้การอธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า การที่พวกพราหมณ์เหล่านั้นไม่อาจจะรู้ทางไปสู่พระพรหมได้เพราะว่าพวกเขาถูกเครื่องจองจำคือ กามคุณ ๕ ครอบไว้ ใครก็ตามที่ถูกกามคุณ ๕ ครอบงาย่อมเป็นผู้กำหนด สยบ หมกมุน มองไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะสลัดกามคุณออกไป พวกพราหมณ์เมื่อถูกกามคุณ ๕ ครอบงำ พวกเขาไม่สามารถสามารถพ้นไปจากความกำหนัด จึงต้องหมกมุน สยบและรับโทษแห่งกามคุณ ๕ เรื่อยไป นอกจากนี้พระองค์ยังยกเอานิเวศน์ ๕ มาใช้เป็นกรอบเพื่ออธิบายให้เห็นว่า พวกพราหมณ์เมื่อถูกนิเวศน์ครอบงำจิตใจย่อมทำให้จิตใจของพวกเขาถูกจองจำซึ่งเมื่ออธิบายมาถึงประเด็นนี้พระพุทธเจ้าชี้ให้เห็นว่าคุณสมบัติของพระพรหมกับคุณสมบัติของพวกพราหมณ์นั้นแตกต่างกันลิบลับ ในขณะที่พวกพราหมณ์หมกมุน ถูกเครื่องจองจำคือนิเวศน์ตีตรวนไว้ พระพรหมกลับตรงกันข้าม พระพรหมเมื่อปฏิบัติตามพรหมวิหาร จิตใจปลอดโปร่ง มีความเบาสบาย เมื่ออธิบายมาถึงตรงนี้ ประเด็นที่น่าสนใจและควรจะต้องมาทำให้ข้ออธิบายนี้เด่นชัดขึ้นคือ เรื่องที่พระพุทธเจ้าเปรียบเทียบคุณสมบัติของจิตใจที่ต่างกัน คุณสมบัติที่ต่างกันเหล่านี้ทำให้แต่ทั้งฝ่ายพระพรหมและฝ่ายพราหมณ์ต่างกัน

จากตัวอย่างที่ยกมาอภิปรายข้างต้น มีประเด็นที่ต้องวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่าวิธีที่พระพุทธเจ้าใช้ในเรื่องนี้ซึ่งผู้เขียนถือว่าเป็นวิธีการทางปรัชญานั้นไม่ได้แตกต่างจากวิธีการของอริสโตเติล ๔ ด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้

๑) การที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามมาณพทั้งสองคนถึงเรื่องที่พวกเขาถกเถียงกันนั้นคือขั้นตอนของการกำหนดปัญหาหรือทุกข์ ขั้นนี้มีความจำเป็นที่พระองค์ต้องรับฟังเพื่อกำหนดความชัดเจนให้ได้ก่อนที่จะวินิจฉัยหาสาเหตุต่อไป

๒) การที่พระพุทธเจ้าได้ปฏิเสธที่จะยอมรับความรู้ความสามารถของพวกพราหมณ์ในฐานะเป็นฐานที่เอามาใช้รองรับว่าพวกเขานั้นรู้จักทางไปสู่พระพรหมก็คือ ขั้นตอนของการกำหนดสาเหตุ ในขั้นนี้ พระพุทธเจ้าได้ใช้เหตุผลเชิงประจักษ์โดยการถามหาประสบการณ์ส่วนบุคคล ในที่นี้คือ ประสบการณ์ของบรรดาอาจารย์ทั้งหลายเหล่านั้น พระองค์ได้ตรวจสอบอย่างละเอียดและมาณพทั้งสองล้วนตอบว่า ไม่เคยมีใครเห็นพระพรหมมาก่อน เมื่อขั้นตอนนี้มีความชัดเจน ขั้นตอนของการยืนยันหรือขั้นของการแก้ปัญหาได้หรือแก้ทุกข์ย่อมจะเป็นไปได้ แต่ว่าในเรื่องนี้ มันมีความไม่ชัดเจนซึ่งได้มาจากขั้นตอนที่สองและที่หนึ่ง

๓) การที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า พวกพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นถูกเครื่องจองจำคือ กามคุณ ๕ และนิเวศน์ ๕ ครอบงำไว้ คือขั้นตอนของการกำหนดหนทางที่จะสามารถนำไปสู่การไปอยู่ร่วมกับพระพรหม ในเรื่อง

นี้ พวกพราหมณ์เดินคนละทางกับพระพรหม กล่าวคือ พระพรหมเดินตามทางพรหมวิหาร ๔ ในขณะที่พวกพราหมณ์เดินตามทางของนิรર્ณ ๕ และกามคุณ ๕ ดังนั้น เป้าหมายที่จะถึงจึงต่างกัน ฝ่ายพระพรหมอยู่อย่างประเสริฐ ส่วนพวกพราหมณ์อยู่อย่างทุกขร้อน

๒. บทสรุป

จากที่ได้อภิปรายมาข้างต้น การกล่าวว่า การเรียนพุทธศาสนาไม่ควรใช้วิธีการทางพุทธปรัชญามาสอน หรือจะพูดให้ชัดคือ การสอนวิชาพระพุทธศาสนาไม่ควรให้อาจารย์ที่มาจากสายปรัชญามาสอน เพราะจะทำให้ให้นิสิตไม่ตระหนักรู้และสามารถใช้กระบวนการใช้การแก้ปัญหาเป็นฐาน (Problem solving-based approach) ในฐานะเป็นวิธีการเรียนพระพุทธศาสนานั้นจึงไม่จริง เพราะว่าวิธีการในไตรปิฎกซึ่งเป็นวิธีการทางปรัชญานั้นเมื่อตรวจสอบแล้วหาได้ต่างจากวิธีแห่งกระบวนการใช้การแก้ปัญหาเป็นฐาน (Problem solving-based approach) ที่ฝ่ายกล่าวอ้างว่าเป็นวิธีสำหรับสอนพระพุทธศาสนา

๓. ข้อเสนอแนะ

เพื่อแก้ปัญหาของผู้เรียนพระพุทธศาสนาที่ยังไม่รู้วิธี การสอนของพระพุทธเจ้าคืออะไรนั้น ผู้กล่าวอ้างควรที่จะได้อ่านพระไตรปิฎกโดยเฉพาะพระสูตรให้รอบครอบก่อนที่จะยืนยันว่า วิธีที่พระองค์ใช้สอนตลอด ๔๕ พรรชานั้นเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งผู้สอนและผู้เรียนสืบไป

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พระวินัยและพระสูตร), โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.